

پروفیسر شہناز گل
پیشوا گاہ علوم انسانی
پرنسپل جامعہ علوم

عجائب زہان

پروہشکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

شهره جغتین* گیسور**

قریه گیسور در ۷۲ کیلومتری شمال شرقی گناباد واقع است. جغرافیای تاریخی شهر و شهرستان گناباد را نگارنده در شماره مخصوص دوهزار و پانصدمین سال بنیانگذاری شاهنشاهی ایران بررسیهای تاریخی، به اختصار مذکور و توضیح داشته است که در دوران پیش از اسلام یک معبر اصلی و جنگی داخل فلات ایران را از طریق تنگل کلات، مرکز شهرستان، دشت پشن و گیسور به قسمتهای شرقی و شمال شرقی علوم انسانی و مطالعات ادبیات و علوم انسانی آن مربوط می کرده است. بنابراین گیسور که در نزدیک کوههای کبیر (مرز شاهی^۲) قرار دارد یکی از آبادیهای

بقلم

عباس زمانی

(دکتر در باستانشناسی)

استادیار دانشکده ادبیات و علوم انسانی
دانشگاه تهران

*Djaghatein

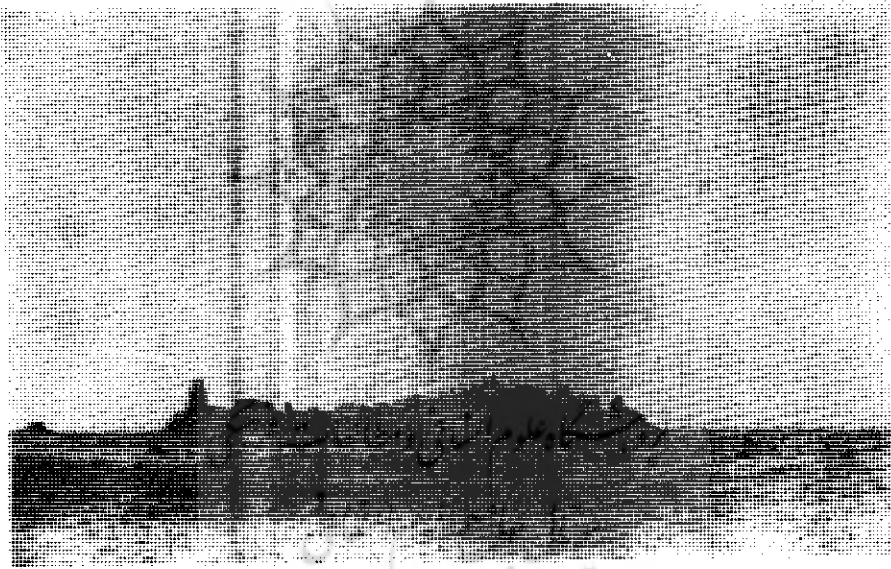
** Geissour

- ۱ - مجله بررسیهای تاریخی شماره مخصوص دوهزار و پانصدمین سال بنیانگذاری شاهنشاهی ایران، مهر ۱۳۵۰ ص ۳۸۹.
- ۲ - کبیر = برکی (Bareki) یا مرز شاهی، بر طبق اظهار استاد محترم آقای بهرام فره‌وشی.

کنار این معبر بوده و نام آن ، که بر طبق اظهار استاد محترم بهرام فره وشی بمعنی جای آتش یا آتش کیانی است ^۳ ، قدمت آن را توجیه میکند .
در قریه گیسور کنون چهار اثر تاریخی وجود دارد .

۱ - قلعه جدید گیسور که هم کنون مورد استفاده مردم است و در حدود دویست سال قبل توسط حاجی حسنعلی بیگ ، پدر مظفر السلطان گنابادی ، ساخته شده است .

۲ - قلعه قدیم گیسور که گویا سابقاً در هرگز ده گیسور قرار داشته و فعلاً مخروبه است (شکل ۱) .

منظره خرابه قلعه قدیم گیسور گناباد

۳ - مقبره جفتین که در نزدیک قلعه قدیم گیسور واقع و مورد بحث این- مقاله است .

۴ - قبرستانی که فعلاً در زیر شنهای روان مخفی است و بر طبق اظهار

۳ - ایشان فرمودند گیسور = گای سور ، جای سور یا جای آتش و اگر گیسور (با کاف) باشد بمعنی سور کی یا آتش شاهی است .

بعضی از ریش سفیدان محل مشهور به گورستان گبرها و قبور آن از سنگ است و در نزدیک قله‌ای بنام «پیش چنگ Pich-Tchong» واقع می‌باشد.

مقبره جغتین - بنا بر اظهار بعضی از ریش سفیدان محل جغتین (جغتای) پسر چنگیز خان مغول در جنگی زخم برداشته و در گیسور مرده و در این مقبره دفن شده است. جغتای، دومین پسر چنگیز، پس از فوت پدرش وارث سرزمینهای واقع در شرق ماوراءالنهر و نقاط مجاور آن گردید^۴. و بنا بر این او در گیسور گناباد جنگی نکرده است که در آنجا کشته شود و به فرض اینکه دامنه حکومت او تا گناباد هم کشیده شده باشد دلیلی بر فوت وی در گیسور، در دسترس نیست. در عین حال شایعه محلی راجع به صاحب مقبره می‌تواند تاریخ تقریبی بنا را، که دوره مغول است، تقویت کند.

بنظر نگارنده این بنا در زمره مقابر مربوط به دوره مغول و احتمالاً متعلق به یکی از شاهزادگان یا صاحب منصبان آن سلسله است و این نظر پس از بررسی نقشه بنا و شیوه ساختمانی و مصالح و تزئین آن توجیه و رابطه اش با بناهای قبل و بعد از آن بیان خواهد گردید.

الف - نقشه بنا: نقشه این بنا در داخل مربع و در خارج هشت ضلعی (شکل ۲) و مشتمل بر قسمت‌های مختلف بدین‌تقرار است:

یک تالار مربع هر ضلع آن ۶/۷۸ متر. (مطالعات فرسنگی ریال جامع علوم اسلامی)

دیوار چهار جانب تالار به ضخامت یک متر که دیوارهای خارجی بنا بدان پیوسته است.

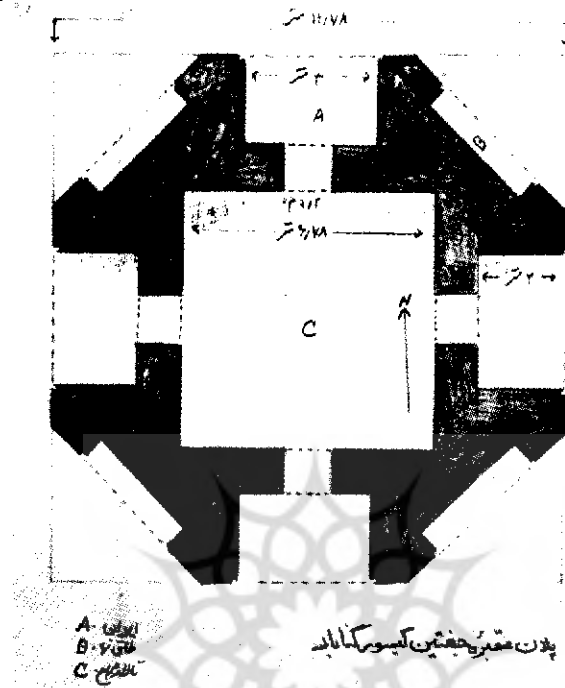
چهار درگاه در چهار ضلع هر یک به عرض ۱/۲۰ متر.

چهار ایوان در چهار ضلع خارجی هر یک به عمق ۲ متر.

چهار طاق نما در چهار گوشه بریده هر یک به عمق ۰/۵۰ متر.

چهار جفت جرزش ضلعی غیر منتظم در طرفین ایوانها که طول هر ضلع بیرون آن ۰/۹۲ متر است.

۴ - سلسله‌های اسلامی، نوشته کلیفورد ادmond بوسورت، ترجمه فریدون بدره‌ای،

نقشه مقبره جغتین گیسورگناباد

ب - شیوه بنا :

این بنا در زمره مقابر برجی هشت ضلعی است (شکل ۳) که چگونگی

مقبره جغتین گیسورگناباد از سمت جنوب

جبهه خارجی آن از یائین به بالا بقرار ذیل است :

۱ - سکوی زیر بنا که فعلاً نیم متر از سطح اراضی اطراف خود بلند تر است ولی رنگ متفاوت آجرهای طرفین ایوانها و همچنین برآمدگی کف در گاهها این احتمال را پیش میآورد که سکوی مزبور سابقاً لااقل یک متر ارتفاع داشته و به تدریج کف ایوانها گود شده است .

۲ - چهار ایوان در چهار ضلع اصلی به پهنای ۳ و عمق ۲ و بلندی (تا تیزی قوس) بیش از ۵ متر .

۳ - چهار درگاه با پوشش معروف به کلیل به پهنای ۱/۲۰ متر و عمق یک متر و بلندی ۲ متر . در بالای هر یک از این درگاهها یک دریچه به پهنای یک متر و عمق یک متر و بلندی یک متر و نیم با قوس جناغی* تعبیه گردیده و در بین قوس درگاه و کف دریچه فاصله ای آجری وجود داشته که بر طبق اظهار بعضی از ریش سفیدان محل، داخل آن خالی بوده است .

۴ - چهار طاق نما به عمق ۵۰ سانتی متر و دهنه و ارتفاع مساوی با ایوانها . در لبه دهنه ایوانها و طاق نماها، نبش یا فرجه ای به دقت و با دو حاشیه نامساوی تعبیه شده است باین معنی که پهنای حاشیه مجاور لبه ایوانها و طاق نماها ۱۴ و پهنای حاشیه دیگر ۷ سانتی متر است .

۵ - چهار جفت جرز که پایه آنهاش ضلعی غیر منتظم است و سطح خارجی آنها را دوبنده و زه ° بین آن دو تشکیل میدهد .

۶ - سقف ایوانها و طاق نماها با طاقهای گهواره ای جناغی پوشیده شده ولی طرز پوشش با روش معمولی این گونه سقفها متفاوت است باین معنی که برای ایجاد سقفهای گهواره ای معمولی ابتدا در بالای دیوار انتهای ایوان یا انتهای اطاق مستطیل نیم صفحه مدوری بنام اسپر** میسازند و آن گاه رجهای خشت

* قوس جناغی به شکل جناغ است و به آن قوس شکسته هم می گویند

° - مقصود تیزی و فصل مشترك بین دو بدنه است .

** اسپر یا سپر همان نیم صفحه مدور عمودی است که تکیه گاه رجهای خشت و آجر

سقف گهواره ای می باشد .

یا آجر را عموداً و بشکل نیم حلقه با آن تکیه میدهند و با تکرار رجها سقف را با تمام میرسانند در حالی که در مقبره جغتین به چیدن افقی آجرها در دیوارهای طرفین ایوانها و طاق نماها ادامه داده و از حدود ۳/۵ متر ارتفاع آنها را بداخل متمایل و در کلید قوس بهم متصل کرده اند. به عبارت دیگر نصف راست سقف از ادامه و انحناى دیوار طرف راست و نصف چپ آن از ادامه و انحناى دیوار سمت چپ ایوان یا طاق نما حاصل شده است. قوس سرپهن چهار در گاه و قوس جناغی چهار دریچه بالای آنها نیز به همین ترتیب ایجاد گردیده است.

۷ - قسمت پائین گنبد معروف به گردنی یا ساقه گنبد که بصورت منشور مثنی القاعده منتظم و هر کب از هشت جرزمکعبی و طاق نماهای بین آنها، بنظر میرسد (شکل ۴). چهار ضلع این منشور در روی چهار دیوار تالار

مقبره جغتین گیسور گناباد از سمت جنوب شرقی

مربع قرار گرفته است و بنا بر این قطر آن چهار متر از قطر خارجی برج اصلی کمتر بوده و بر بام بنا در اطراف منشور کوچک یک مهتابی حلقوی به پهنای ۲ متر وجود داشته است. گنبد و همچنین آجرهای بالای دیوارها و جرزه‌های

۶ - پس از وضع عمق ایوانها.

منشور بزرگ و کوچک فروریخته و صورت اصلی آن بخوبی روشن نیست و دوپوشی یا یکپوشی بودن گنبد را نیز نمیتوان بخوبی تشخیص داد.

۸ - چهارقوس که در بالای گوشوارها زده شده و در واقع ، بجای گوشوارها ، حمل قسمتی از بار گنبد بر فراز آنها قرار میگرفته است.^۷

در داخل مقبره جفتین قسمتهای زیر به چشم میخورد :

اول چهاردیوار آجری به ارتفاع ۴/۳۰ متر (۶۴ رج آجر) که در هر یک از آنها یک درگاه و دریچه بالای آن جاب توجه میکند (شکل ۵).

دیوار داخل تالار مربع مقبره کیسور گناباد ضلع شرقی

دوم چهارطاق نما باقوس جناغی در بالای چهاردیوار .

۷ - میتوان برای تحول گوشوار دو دوره فائل شد : یکی هنگامی که عامل معماری بشمار میرفته و قسمتی از بار گنبد بر آن قرار داشته است . دیگری هنگامی که یک عنصر تزئینی بوده و در حقیقت برابر پایه گنبد می افزوده است ، بمجله شماره ۱۰۶ هنر و مردم ، مرداد ۱۳۵۰ ، نوشته اینجانب ، س ۲-۱۷ مراجعه شود .

سوم چهار گوشوار نیم مخروطی (به اصطلاح محلی شاخ‌بزی) در بالای چهار گوشه و در زیر چهار قوس فوق‌الذکر^۸ این چهارطاق نما و چهار گوشوار، و چهار گوشوار لچکی بین آنها که با گچ ترتیب یافته است (شکل ۶)، در روی پیش آمدگی یک رج آجر استوار گشته و بدین ترتیب منطقه تغییر حالت^۹ از دیوارها مشخص شده است.

از داخل سقف چیزی که بتواند چگونگی وضع اصلی آن را روشن کند باقی نمانده است ولی بطوری که از بعضی رجهای آجر واقع در بالای طاق - نماها برمی آید (شکل ۶) احتمالاً گنبد داخلی با حلقه‌های آجر افقی، که هر حلقه بالا نسبت به حلقه پائین خود قدری در فضای داخل پیش آمده بوده، پوشیده شده است.

ج - مصالح و تزیینات .

مصالح این مقبره ساده و عبارت از :

- ۱ - آجر و نیم آجر که در داخل و خارج آن بکار رفته است .
- ۲ - گچ که در همه جای بنا، اکثر مخلوط با خاک، به صورت ملاط و گاهی بند کشی، بکار رفته است . تزیین آجری جالب توجهی، جز طاق نماها و ایوانها و نبش‌های منشور ساقه و جرزها و طاق نماهای منشور پایه گنبد، به چشم نمی خورد ولی بطوریکه ظاهر بنا حکایت می کند، داخل گوشوارها و احتمالاً داخل گنبد گچ اندود بوده و اضافه بر آن در گوشوارهای لچکی^{۱۰}

۸ - به فرانس ۷ مراجعه شود .

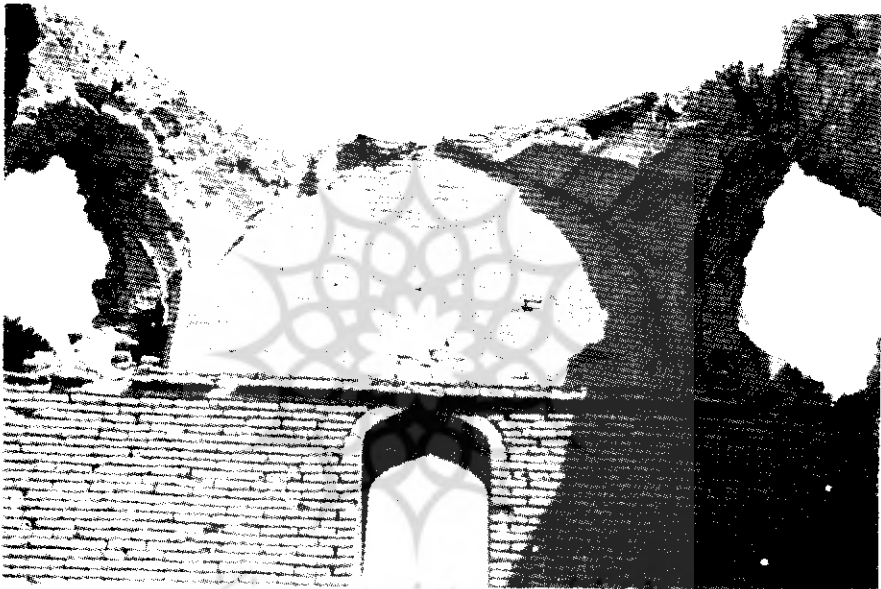
۹ - مقصود تغییر حالت از مربع به مدور است . منطقه تغییر حالت را، که بین مربع و مدور است ناحیه برزخ نیز میگویند؛ معماری اسلامی ایران در دوره ایلخانیان، اثر دونالد ن . ویلبر، ترجمه دکتر عبدالله فریار، تهران ۱۳۴۶، ص ۷۸ .

۱۰ - برای شناخت گوشوار و گوشوار لچکی به شماره ۱۰۶ مجله هنر و مردم، مرداد ۱۳۵۰، نوشته اینجانب، ص ۷۹۶ مراجعه شود .

منطقه تغییر حالت لوزیهای با گچ ترتیب داده شده است (شکل ۶)

د - توجیه نظر در انتساب بنا به دوره مغول:

اول از نظر نقشه - بطوریکه یادآور شد^{۱۱} نقشه مقبره جغتین در خارج هشت ضلعی و در داخل چهار ضلعی است. در دوره مغول نقشه‌های هشت ضلعی و چهار ضلعی زیاد بکار میرفته و نمونه‌های زیر از آن جمله است:

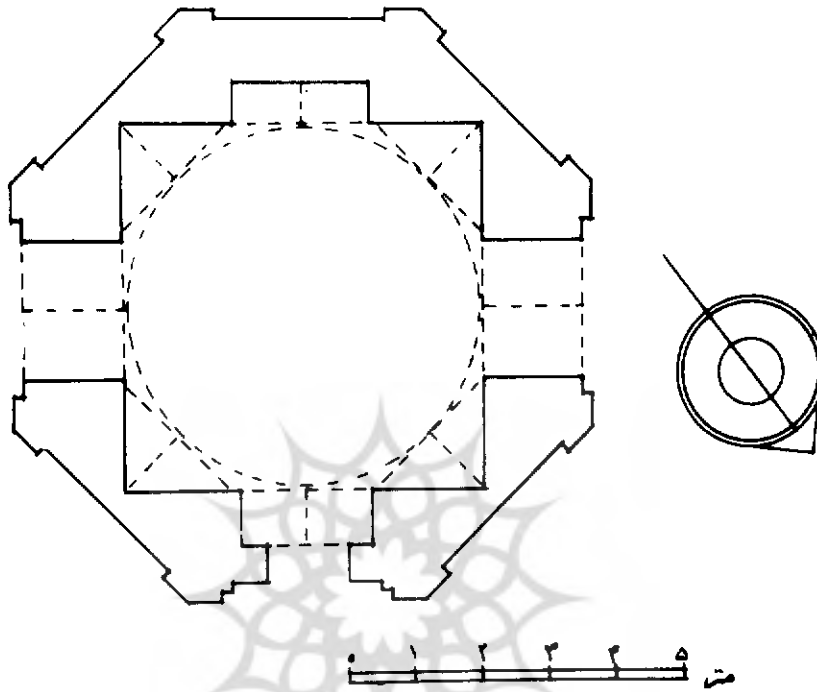

بالای دیوار داخلی ضلع شرقی مقبره جغتین و یک طاق نمای باقرس جناغی و دو گوشوار آن

- ۱ - مقبره امامزاده جعفر قم (شکل ۷) مورخ ۶۷۷-۶۷۹ هجری^{۱۲}
- ۲ - مقبره سلطان محمد اول جایتو در سلطانیه مورخ ۷۰۵-۷۱۳ هجری^{۱۳}
- ۳ - مقبره زیارتی بجنورد مورخ حدود ۷۰۰ هجری^{۱۴}
- ۴ - مقبره امامزاده جعفر اصفهان مورخ اوایل قرن هشتم هجری^{۱۵}
- ۵ - مقبره چلمبی اوغلو در سلطانیه (شکل ۸) مورخ ۷۳۳ هجری^{۱۶}

۱۱ - به شکل ۲ توجه شود.

۱۲ و ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ - معماری اسلامی ایران در دوره ایلخانان، اثر دونالد ویلیس، ترجمه دکتر عبدالله فریار، تهران ۱۳۴۶، ص ۱۲۴ و ۱۴۲ و ۱۷۳ و ۱۸۵ و نقشه‌های شماره ۱۰ و ۱۸ و ۳۵ و ۴۸
 13 - Godard, L'art de l'Iran, Paris, 1962, P.368, Fig 240.

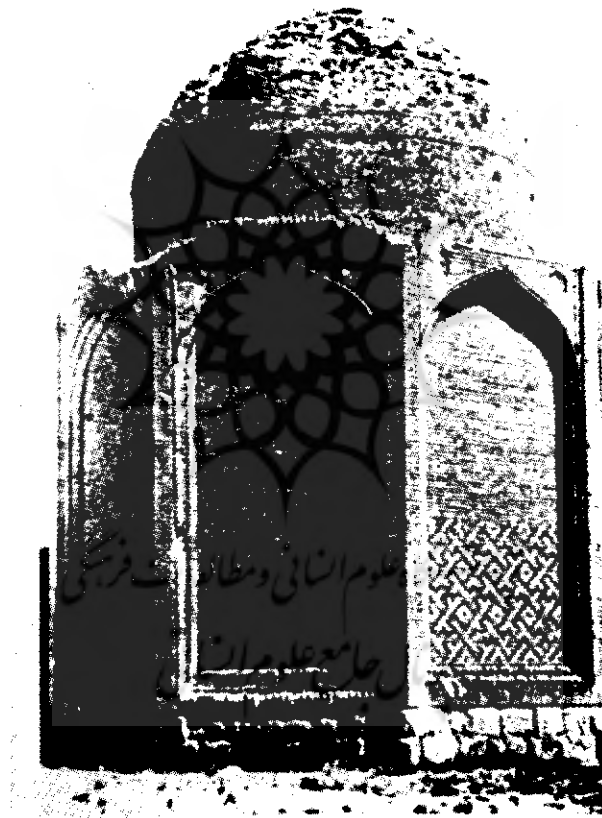

نقشه بقعه امام زاده جعفر قم مربوط به دوره مغول

از بین مقابر فوق‌الذکر امامزاده جعفر قم در داخل چهارضلعی است و همانندی بیشتری با مقبره جغتین دارد (شکل ۷)، با این تفاوت که امامزاده جعفر با سه ایوان بخارج راه دارد و ایوان یک سمت آن بسته است. در عین حال وقتی نقشه این دو بنا را در کنار هم بگذاریم آنها را بسیار نزدیک و همانند یکدیگر خواهیم یافت.

مقبره زیارتی بجنورد (شکل ۹) نیز شباهت فوق‌العاده‌ای به مقبره جغتین دارد زیرا:

- اولاً مانند مقبره جغتین در داخل مربع است (شکل ۱۰)
- ثانیاً در چهار ضلع اصلی آن چهار ایوان وجود دارد.
- ثالثاً در چهار گوشه بیرون آن چهارطاق نما وجود دارد.

مقبره چلبی اوغلو در سلطانیه که مانند مقبره جغتین گیسور گناباد در خارج
هشت وجهی است

رابعاً در هشت گوشه بیرون آن چهار جفت جرز چند ضلعی غیر منتظم وجود دارد و حتی نبشها از نظر نیفتاده است .

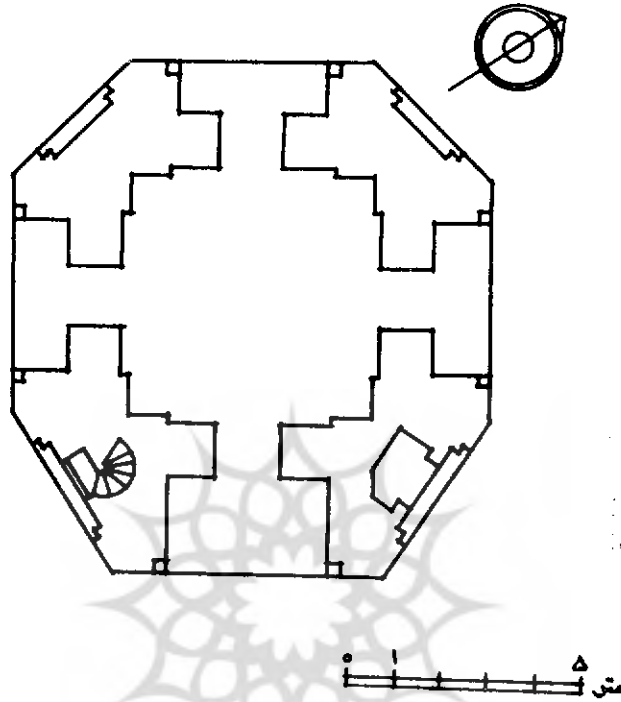
تفاوت مختصری که به چشم میخورد عمق یکی از ایوانها ، در مقبره زیارتی ، است که نسبت به سه ایوان دیگر بیشتر است .

دوم از نظر شیوه ساختمان و مصالح - مقبره جفتین ، با وجودیکه گنبد و بعضی قوسهای آن فروریخته است همانندی نزدیک آن با مقابر دیگر دوره مغول ، چون امامزاده جعفر قم و مقبره زیارتی بجنورد (شکل ۹) از نظر ایوانها و طاق نماها و جرزه های خارجی بخوبی نمایانست و از لحاظ گوشوارها و قوسهای جناغی و گوشوارهای لچکی با اکثر بناهای آن دوره شباهت دارد . قسمتهای دیگری که در این بنا وجود دارد و در بعضی بناهای مربوط به دوره مغول ، بکار رفته عبارت است از :

۱ - قوسهای موسوم به کلیل که در طاق نماهای خارج مقبره سلطانیه دیده میشود .

مقبره زیارتی بجنورد که مانند مقبره جفتین میسورگناباد در خارج هشت وجهی است

نقشه مقبره زیارتی بجنورد مربوط به دوره مغول

- ۲ - سقف گهواره‌ای جناغی ایوانها که در بعضی طاق‌نماها یا ایوانچه‌های مقبره سلطانیه دیده میشود و بطوریکه قبلا یادآوری گردید روش متفاوتی با سایر سقف‌های گهواره‌ای در آن رعایت شده است. ۱۷
- ۳ - طاق این مقبره نیز، مانند طاق محراب مقبره بسطام مسورخ حدود ۷۰۰ هجری از روی یک قرنیز پیش آمده شروع شده است.
- ۴ - چگونگی بکار رفتن آجر و گچ در این مقبره در بناهای دوره مغول، بسیار بکار بسته شده حتی اندازه‌ها و طرز چیدن آجرهای آن نظیر اکثر بناهای دوره مغول میباشد. ۱۸

۱۷ - در شکل شماره ۴ دقت شود.

۱۸ - معماری اسلامی ایران در دوره ایلخانان، اثر دونالد ن. ویلبر، ترجمه

دکتر عبدالله فریبار، تهران ۱۳۴۶، ص ۸۵ و ۵۱.

ه - رابطه بنا با بناهای قبل و بعد از آن .

مقبره جفتین گیسور ، مانند سایر بناهای نظیر خود در دوره مغول ، از روشهای قبل الهام یافته و به بناهای بعد الهام بخشیده است زیرا :

اولاً در اساس نقشه این بنا مربع و به گونه دیگر چلیپائی است که بازوهای آن را چهار در گاه و ایوانهای جلو آنها تشکیل میدهد و این گونه نقشه از دوران باستان تا عصر حاضر در ایران معمول بوده و هست و در این مورد میتوان به مثالهای ذیل اشاره نمود :

۱ - نقشه بازه هور مربوط به اوایل دوره ساسانی و واقع در کنار راه مشهد - تربت حیدریه ۱۹ .

۲ - نقشه تالار کاخ بیشاپور فارس مربوط به زمان شاپور اول (۲۷۲ - ۲۴۱ م .) .

۳ - نقشه آرامگاه امیر اسماعیل سامانی (۲۹۵ - ۲۷۹ ه .) در بخارا .

۴ - نقشه تالار مربع مسجد جامع اردستان مربوط به دوره سلجوقی .

۵ - نقشه گور امیر یا مقبره امیر تیمور (۸۰۷ - ۷۷۱ ه .) در سمرقند .

۶ - نقشه کاخ هشت بهشت مربوط به دوره صفوی در اصفهان .

۷ - نقشه کاخ خورشید (شکل ۱۱) در کلات خراسان مربوط به زمان نادر شاه افشار (۱۱۶۰ - ۱۱۴۸ ه .) .

19- A.U. Pope, A Survey of persian art, London, 1937, V. 1, p. 552.

20- Edith porada, Iran ancien, Paris, 1963, P. 194.

21- Idem. A Survey of persian art, V. 2, P-948, a and c.

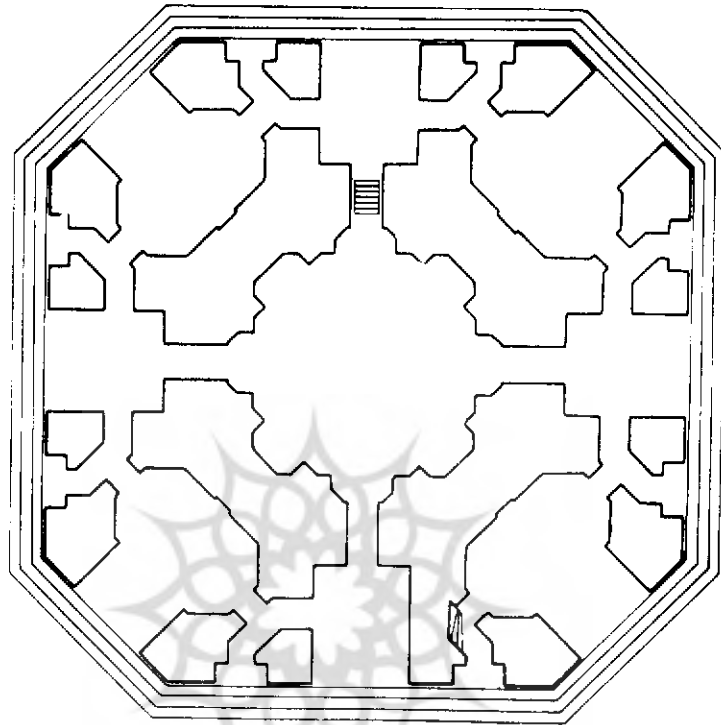
22 و 23- Idem. P. 951 et p. 1152.

۲۴ - آثار ایران ، جلد دوم ، جزوه اول ، ترجمه سید محمد تقی مصطفوی ، تهران -

۱۳۱۸ ، ص ۱۱۱

۲۵ - مجله باستان شناسی و هنر ایران ، شماره چهارم : پاییز و زمستان ۱۳۴۸ ،

ص ۶۵ ، نوشته دکتر پرویز رجواند .

نقشه کاخ خورشید کلات نادری (خراسان) مربوط به زمان نادرشاه افشار

۸ - نقشه و بنای معروف به کلاه فرنگی یا مقبره کریم خان زند (۱۱۹۳ -

۱۱۶۳ هـ) در شیراز. ۲۶. نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۹ - نقشه محوطه شبستان بزرگ جنوبی مسجد و مدرسه عالی سپهسالار

تهران مربوط به آخر قرن ۱۳ هجری .

ثانیاً در سقف گنبدی این مقبره از گوشوار استفاده شده است . گوشوار برای

تسهیل تعبیه یک گنبد مدور در روی نقشه مربع تالارهای زمان ساسانی و احیاناً

اشکانی بکار میرفته است . این عامل ساختمانی که مدت چهار قرن در معماری

ساسانی متداول بود توسط معماران اسلامی تقلید گردیده و تحول پیدا کرده است .

در قرن دوم هجری این عامل ساختمانی در اطاق مربعی از بناهای رقه در شمال

۲۶ - اقلیم پارس ، تألیف سید محمد تقی مصطفوی ، تهران ۱۳۴۳ ، ص ۵۸ و ۵۹ .

بین‌النهرین بکار رفت ولی به چهار گوشوار يك منشور هشت ضلعی هم افزوده شد. يك قرن بعد یعنی حدود سال ۳۰۰ هجری از همین روش، با تفصیل بیشتری، در آرامگاه امیر اسماعیل ساهانی پیروی شد و در زمان سلجوقیان قسمتهای دیگری اضافه و منطقه تغییر حالت از مربع به دایره مشتمل بر چهار قسمت گردید:

- ۱ - چهار گوشوار در چهار گوشه و چهار طاق نما در روی چهار دیوار.
- ۲ - يك هشت بر منتظم که در نتیجه قسمت اول بدست آمده بود.
- ۳ - يك شانزده بر در روی هشت بر.
- ۴ - يك استوانه کوتاه در روی شانزده بر.

گنبد های زمان سلجوقی از رفیع ترین گنبدهای يك پوشی در تاریخ معماری ایران میباشد و این رفعت احتیاج به منطقه تغییر حالت وسیعی که نقش اصلی آن به عهده گوشوار بوده داشته است ۲۷ ولی به تدریج که گنبدهای دو پوشی معمول گشت از تفصیل منطقه تغییر حالت کاسته شد و شاید نیازی به چند ضلعی هائی که بر فراز یکدیگر ایجاد کردند نرفت و این معنی در منطقه تغییر حالت مقبره جغتین گیسور گناباد و همچنین در بناهای دوره صفوی ۲۸ و بعد از آن دیده میشود. به عبارت دیگر مقبره جغتین از نظر گنبد و عنصر اصلی تعبیه آن یعنی گوشوار، با بناهای قبل و بعد از خود پیوستگی دارد.

ثالثاً در مقبره جغتین ایوانها، طاق نماها و قوسهای جناغی و کلید بکار رفته است. ایوان و طاق نما قبل از اسلام در ایران معمول بوده و مثال روشن این مورد طاق کسری و طاق نماهای طرفین آن است. قوس جناغی نیز بر مبنای معماری دوران ساسانی قرار داشته و در دوره اسلامی تحول یافته است.

۲۷ - گوشوار و گوشوار تزئینی در آثار تاریخی اسلامی ایران، نوشته اینجانب

در شماره ۱۰۶ مجله هنر و مردم، ص ۸ و ۱۱

۲۸ - ایضاً مجله هنر و مردم، ص ۱۱ و ۱۳ و ۱۴.

قوسهای پشت نمای طاق کسری،^{۲۹} قوسهای مقبره امیر اسماعیل سامانی،^{۳۰} قوسهای مسجد جمعه نائین^{۳۱} و قوسهای مسجد جمعه اصفهان^{۳۲} مربوط به پیش از دوره مغول، و قوسهای مسجد گوهرشاد مشهد^{۳۳}، مسجد شاه اصفهان،^{۳۴} و مسجد شاه تهران،^{۳۵} مربوط به بعد از دوره مغول، دلیل این مدعا میتواند بود. رابعاً در سقف گهواره ای ایوانهای مقبره جغتین روش مخصوصی بکار رفته است به این معنی که در بالای دیوار انتهای آنها اسپر نساخته اند بلکه بوسیله چیدن افقی آجر در دیوار های طرفین و انحناى آن، سقف را ترتیب داده اند. این روش در دوره ساسانی و سلجوقی نیز مورد توجه بوده است. نمونه دوره ساسانی طاق کسری است. در این طاق ابتدا از همین روش استفاده و با ادامه انحناى دیوارهای طرفین، فضای ایوان مستطیل را سیمک کرده و آنگاه گهواره معمولی را تعبیه کرده اند. نمونه دوره سلجوقی ایوان شمالی مسجد جمعه اصفهان را میتوان ذکر کرد که برای ایجاد سقف آن کلاً از همین روش پیروی کرده اند.

خامساً مصالح عمده مقبره جغتین آجر و گچ است و این دو نوع مصالح در دوره ساسانی، از جمله طاق کسری و کاخ دامغان، مورد استعمال فراوان داشته و بعد از آن دوره نیز به کثرت در بناهای سراسر دوران اسلامی بکار رفته و میرود.^{۳۶}

29— A.U. Pope persain architecture, London 1965, p. 83.

30— A.U. pope, A Survey of persian art, V. 4, p. 152 B.

31— Idem. P. 265, et V. 2, p. 936.

32— Idem. P. 291 et 299.

33— Idem. P. 430

34— Idem. 468.

۳۵ - فهرست بناهای تاریخی و اماکن باستانی ایران، تهران ۱۳۴۵، نشریه سازمان ملی حفاظت آثار باستانی، ص ۱۵۳.

۳۶ - معماری اسلامی ایران در دوره ایلخانان، اثر دونالد ن ویلبر، ترجمه دکتر عبدالله

فریاد، تهران ۱۳۴۶، ص ۸۵ و ۸۱.

سادساً مقبره جغتین در روی سکو ساخته شده است. سکوی زیر بنا از دوران باستان در ایران معمول بوده و در دوران اسلامی بکار بردن آن ادامه یافته است و مثالهای ذیل به عنوان نمونه ذکر میشود:

تخت جمشید مربوط به دوره هخامنشی ۳۷

قصر شیرین مربوط به دوره ساسانی ۳۸

گنبد سرخ مراغه مربوط به دوره سلجوقی ۳۹

گنبد غفاریه مراغه مربوط به دوره مغول

کاخ چهل ستون اصفهان مربوط به دوره صفوی

کاخ خورشید کلات نادری مربوط به دوره افشاریه

مقبره کریم خان مربوط به دوره زندیه

ایوان تخت مرمر کاخ گلستان تهران منسوب به دوره زندیه و قاجاریه یقیناً با توجه بهمین شرایط و وجوه مشترک بوده است که دونالد ویلبر میگوید: «آثار ساختمانی دوره ایلخانان مرحله‌ای از تاریخ پیوسته معماری اسلامی ایران است و اشکال (فورمهای) دوره های قبل و خصوصیات طرح و جزئیات آنها را منعکس می کند.»^{۴۰} و راجع به مقبره زیارتی بجنورد، شبیه‌ترین بنای دوره مغول به مقبره جغتین می‌افزاید: «در حقیقت این ساختمان حلقه دیگری در تکامل این نقشه است که عبارت است از تبدیل مقبره محصور دوره سلجوقی به مقبره کلاه فرنگی مانند دوره صفوی.»^{۴۱}

37 و 38 — Edith porada, Iran ancien, Paris, 1963, P. 142 et 192.

39— A. Godard, Athar-é Iran, T. 1, Fas. 1, P. 127, Fig. 85.

۴۰ - معماری اسلامی ایران در دوره ایلخانان، اثر دونالد ویلبر، ترجمه

دکتر عبدالله فریاد، تهران ۱۳۴۶، ص ۳۳

۴۱ - ایضاً معماری اسلامی ایران در دوره ایلخانان، ص ۱۴۲.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی